TANULMÁNYOK

Az SZKP XXII. kongresszusa és a tudományos munka feladatai a marxista-leninista filozófia területén

M. B. MITYIN

Az SZKP történelmi jelentőségű XXII. kongresszusa olyan körülmények között ült össze, amikor a szovjet nép a kommunista építés minden területén alkotó lendülettel folytatta munkáját; a szocializmus megerősödött a népi demokratikus országokban, hatalmas mértékben megnövekedtek a béke és a haladás erői az egész világon. Nemcsak a szovjet emberek, és a szocialista tábor országainak dolgozói, hanem az egész világ haladó közvéleménye is hallatlan érdeklődéssel figyelte a kongresszus munkáját. Az emberiség túlnyomó többsége, a munka és az alkotó gondolat emberei örömmel és reményekkel telve tekintettek a társadalmi haladás e hatalmas fórumára, egy olyan új társadalom megteremtésének vezérkarára, melyben megvalósul a béke, a munka, a szabadság, az egyenlőség, valamennyi nép barátsága és boldogsága. A kommunizmus — a legtökéletesebb és legigazságosabb társadalom eszméje — az emberiség történelmében első ízben embermilliók tevékenységének konkrét, részletesen kidolgozott, számokban és határidőkben kifejezésre jutó tervévé vált.

A kongresszus elfogadta az SZKP programját, korunk Kommunista Kiáltványát. Az SZKP programja a társadalmi haladás lelkesítő perspektíváit tárta fel országunk és a baráti szocialista országok dolgozói, az egész emberiség előtt, s ezért élénk visszhangra talált az egész világon. Az SZKP programja megvilágítja a társadalom kommunista átalakítása és a békéért folyó harc objektív, törvényszerű kapcsolatát.

A XXII. kongresszus tudományosan elemezte korunk jelenségeit, feltárta a jelen korszak alapvető tendenciáit. Ezek: a szocialista világrendszer hatalmának és nemzetközi jelentőségének további növekedése, a szocialista világrendszer szerepének megnövekedése a béke erőinek konszolidációjában és valamennyi ország haladásában, a proletár osztályharcos erők megerősödése a kapitalista országokban, az imperializmus gyarmati világrendszerének szétbomlása a nemzeti-felszabadító mozgalom erőteljes csapásai alatt, az imperializmus általános válsága új szakaszának kialakulása, az imperialista világ belső és külső ellentmondásainak elmélyülése. Ez az elemzés új értékekkel gazdagítja a marxizmus-leninizmus kincsestárát.

A külföldi marxista-leninista pártoknak a kongresszus munkájában résztvevő képviselői egyöntetűen elismerték az SZKP programjának és a kongresszus többi dokumentumának nagy nemzetközi fontosságát, elméleti jelentőségét a világ egész forradalmi és kommunista mozgalmának szempontjából.

A külföldi marxista-leninista pártok magasra értékelték az SZKP harcát a revizionizmus és a dogmatizmus ellen a vezetés lenini normáinak és stílusának helyreállításáért a társadalmi élet minden területén. Elítélték az Albán Munka-

párt vezetőinek bomlasztó tevékenységét, akik eltértek a nemzetközi kommunista mozgalom közös megegyezésen alapuló határozataitól, a kalandorság és a szovjetellenes provokációk útjára, a szocialista országok barátságát és összeforrottságát bomlasztó útra tértek.

A XXII. kongresszus úgy vonul be a történelembe, mint a kommunizmus korszakának hírhozója, az alkotó marxizmus-leninizmus erőinek mindent elsöprő győzelme.

*

A kongresszus számot adott a szovjet népnek és a Szovjetunió Kommunista Pártjának a XX. kongresszus óta eltelt időszakban végzett alkotó tevékenységéről. Ezek az évek nagyon nagy jelentőségűek voltak népünk és az egész emberiség életében. Országunkban ezekben az években hallatlan méretekben megnövekedett a szovjet-emberek társadalmi aktivitása, kezdeményezőkészsége és alkotó tevékenysége; tovább tökéletesedtek a szocialista társadalmi viszonyok, tovább folyt a politikai élet következetes demokratizálása, közelebb került egymáshoz az össznépi és a szövetkezeti-kolhoz tulajdon, megszilárdult a szovjet nép társadalmi-politikai és eszmei egysége, tovább növekedett a kommunista erkölcsi elvek szerepe a társadalom életében, és más mélyreható társadalmi átalakulások mentek végbe.

A kongresszus feltárta a pártélet lenini normái, a kollektív vezetés elvei, a leninista forradalmi-kritikai alkotó szellem helyreállításának politikai és elméleti jelentőségét, megmutatta: törvényszerű és társadalmilag szükségszerű, hogy a párt elítélje a személyi kultuszt, amely lehetővé tette Sztálin számára a lenini hagyaték megsértését, a hatalommal való visszaélést, a forradalmi törvényesség megsértését és más olyan cselekedeteket, amelyek nem egyeztethetők össze a kommunista mozgalom humanizmusával.

A személyi kultusz káros következményekkel járt, és negatív szerepet játszott a párt és az állam életében. De teljesen hibás és jogosulatlan lenne, ha összekevernénk egymással Sztálin személyi kultuszát és azt a hatalmas, sokoldalú tevékenységet, amelyet lenini pártunk folytatott a szocializmus építésének időszakában, a Nagy Honvédő Háború éveiben és a háború utáni években. A Szovjetunió Kommunista Pártjának ereje és nagysága éppen abban van, hogy hősi történelmének minden korszakában magasra emelte Lenin zászlaját, Lenin tanítását követte és ültette át az életbe. A személyi kultusz idegen test volt pártunk és államunk élő szervezetében, és negatív következményei ellenére sem volt képes arra, hogy megállítsa a szocialista társadalom következetes fejlődését, megváltoztassa társadalmi-gazdasági és politikai természetét, a párt világnézetének marxista-leninista forradalmi lényegét, hogy megrendítse a párt szervezeti és elméleti alapjait, melyeket a nagy Lenin fektetett le.

Mint ismeretes, a személyi kultusznak káros következményei voltak a filozófiai munka területén is. Sztálin számos komoly elméleti hibát követett el a filozófiában, élettől elszakadt tételeket mondott ki, és számos fontos kérdésben megalapozatlan következtetésekre jutott.

A személyi kultusz korszakában Sztálinnak „A dialektikus és történelmi materializmusról" c. munkáját a marxista filozófiai gondolat „felülmúlhatatlan csúcsának" nyilvánították, holott a valóságban ez egy ismeretterjesztő munka, közismert igazságok meglehetősen leegyszerűsített és sematikus kifejtése, amelynek számos pontja hibás tételeket tartalmaz. A marxista

dialektikának — a fejlődésről szóló legsokoldalúbb, leggazdagabb és legmélyebb tanításnak — gazdagságát és sokoldalúságát Sztálin a marxista dialektikus módszer négy alapvonására redukálta, és ezáltal a dialektika valóságos tartalmát teljesen elsekélyesítette. A marxista filozófiai materializmus három vonásra való redukálása ezt is igen sekélyessé tette. Sztálin e munkájában a marxista filozófia és a gyakorlat, a filozófia és a politika kapcsolatára vonatkozó kérdést dogmatikusan oldotta meg. Úgy ábrázolta ezt a kapcsolatot, mintha a dialektikus és történelmi materializmus általános tételeiből deduktív úton levezethetők lennének a társadalmi-politikai gyakorlat és a szaktudományok konkrét kérdéseinek a megoldásai. Ez a szemlélet a dialektikus módszert a megismerés eszközéből valamiféle univerzális tolvajkulccsá változtatta.

„A dialektikus és történelmi materializmusról" c. munka tartalmára negatív hatást gyakorolt az a körülmény is, hogy gyakorlatilag a modern tudományok eredményeinek figyelembevétele nélkül íródott. A modern természettudományok filozófiai általánosítása a „négy alapvonás" illusztrációjára redukálódott, méghozzá olyan példák segítségével, amelyek a múlt századi tudomány fegyvertárából valók. A történelmi materializmusról szóló részben nem tükröződött az az új, amit a társadalomtudományok a szovjet nép győzelmének, a szocialista társadalom felépítésének világtörténelmi tényéből merítettek. A történelmi materializmus alapvető tételeit gyakorlatilag a szocialista építés gyakorlatától elszakítva vizsgálja. Megkerüli az elmélet és a gyakorlat olyan elvi jelentőségű kérdését, mint a dialektikus és történelmi materializmus törvényeinek sajátos érvényesülése a szocialista társadalom feltételei között. Igaz, valamivel e munka megírása előtt Sztálin megfogalmazta azt a tételét, amely szerint a szocializmus építésében elért sikerekkel párhuzamosan élesedik az osztályharc. Ez a tétel azonban gyökeréig hibás volt, és, mint ismeretes, nemcsak hogy nem tükrözte a szocialista társadalom valóságos fejlődési törvényszerűségeit, hanem éppen ellenkezőleg, mondhatnánk elméletileg igazolta a forradalmi törvényesség megsértésének helytelen gyakorlatát, mely a személyi kultusz korszakában meghonosodott.

Sztálin nagy zűrzavart okozott a társadalmi alap és felépítmény kölcsönös összefüggésének marxista értelmezésében, gyakorlatilag „megszüntette" a tagadás tagadásának törvényét, minthogy a dialektika négy alapvonásának jellemzésénél egyetlen szót sem szólt róla, megkerülte az egység momentumának kérdését az ellentétek egysége és harca törvényének vizsgálatánál.

A Sztálin által adott formulák kanonizálása, vitathatatlan igazságokká való kikiáltása gyakorlatilag Marx, Engels és Lenin hatalmas filozófiai örökségének lebecsüléséhez vezetett. A személyi kultusz következményeképpen Sztálinnak az „Anarchizmus vagy szocializmus?" c. munkája, melyet maga is egy fiatal marxista munkájának nevezett, és amely szintén egy sor hibás tételt tartalmazott, szinte egy sorba került Lenin „Materializmus és empiriokriticizmus" c. munkájával. Lenin „Filozófiai füzeteit" gyakorlatilag nem tanulmányozták, bár ez a materialista dialektika mint tudomány kidolgozásának és továbbfejlesztésének programját tartalmazta. Ez azzal volt kapcsolatos, hogy, mint ismeretes, Sztálin negatívan értékelte ezt a lenini munkát.

Sztálin eltért a marxizmus módszertani elveitől a Marx előtti klasszikus filozófiai örökség értékelésében is. Ez legvilágosabban Hegel filozófiájához való viszonyában jutott kifejezésre. A tények és a hegeli filozófia valóságos

tartalmának ellenére, a marxizmus-leninizmus megalapítóinak értékelésével ellentétben úgy jellemezte a hegeli filozófiát, mint „arisztokratikus reakciót a francia forradalomra és a francia materializmusra".

Amikor arról beszélünk, hogy milyen kárt okozott a személyi kultusz a filozófiai tudomány fejlődése szempontjából, tekintetbe kell vennünk azt is, hogy ez a kár egyáltalában nem korlátozódik a Sztálin által kimondott hibás tételekre és megalapozatlan értékelésekre. A személyi kultusz körülményei, amelyek között csak egy embernek volt szava elméleti kérdésekben, a társadalomtudományok valamennyi területének munkásainál, közöttük a filozófusoknál is dogmatizmust, kommentátorságot, citatológiát szültek. A személyi kultusz hatása következtében irodalmunkban hosszú időn át szélesen elterjedt a dialektika alapvető törvényeinek és kategóriáinak tisztán leíró, kommentárszerű kifejtése, méghozzá olyan dialektikáé, amely nem áll másból, mint a szélsőségesen sematikus, absztraktan megfogalmazott „alapvonások"-ból. A dolog odáig ment, hogy ezeket az „alapvonásokat" gyakran a megismerés egész történelmi folyamata logikai kifejeződésének, a logikai és a történeti egysége mintaképének tekintették a megismerésben. Az a benyomás alakult ki, hogy elegendő megtanulnunk ezt a sémát, s máris eredményesen megoldhatjuk a legbonyolultabb elméleti problémákat is. Gyakorlatilag ezt a módszert ajánlották a szaktudósok számára is mint a kutatómunkájukban alkalmazott megismerési eszközök összeségének kiegészítőjét. Ugyanakkor a tudomány által gazdagon kidolgozott kutatási eljárásokat és módszereket a filozófiai kutatásoknál általában nem vették figyelembe.

A Szovjetunió Kommunista Pártja bátran és határozottan megbírálta Sztálin személyi kultuszát, feltárta okait, élére állt a szovjet nép azon harcának, melyet a személyi kultusz káros következményeinek leküzdéséért folytat a társadalmi élet minden területén. Ugyanakkor azonban a párt rámutat arra, hogy a személyi kultusz következményeinek teljes felszámolása csak elvi, pártos alapokon hajtható végre sikeresen. Ezért nem engedhető meg, hogy a személyi kultusz következményei elleni harc leple alatt revíziónak vessék alá a marxista-leninista elmélet alapjait, hogy megélénküljenek a különböző fajtájú, a többi között filozófiai jellegű antileninista nézetek és irányzatok, melyeket a párt már régen szétvert és a történelem szemétdombjára vetett.

Az SZKP XX. kongresszusa óta eltelt időszakban a filozófiai tudomány a Szovjetunióban jelentős lépést tett előre. A filozófia területén elmélyültebbé és sokoldalúbbá vált a tudományos kutatómunka, megerősödött kapcsolata az élettel, a kommunizmus építésének gyakorlatával. A filozófiával foglalkozó kutatók figyelmének középpontjába a mai társadalom fejlődésének aktuális problémái kerültek. Rendszeresen tartanak elméleti konferenciákat és vitákat a filozófiai tudomány legfontosabb kérdéseiről, amit, rendszerint, megfelelő munkák kiadása követ. Az utóbbi években (1956-1962) a Szovjetunióban több mint ezer könyvet és brosúrát adtak ki, amelyek a dialektikus és történelmi metarializmus kérdésével, a természettudományok filozófiai kérdéseivel, filozófiatörténettel, etikával, esztétikával, a tudományos ateizmus kérdéseivel foglalkoznak. Meg kell említenünk azt a tényt is, hogy az 1959- 1960-as években több mint kétszáz, filozófiai problémával foglalkozó könyv jelent meg a szövetségi köztársaságokban, valamint az OSZFSZK számos városában. Megjelent a „Filozófiai Enciklopédia" első kötete, befejezéséhez közeledik a hatkötetes „Filozófiatörténet" kiadása, egy olyan általános jellegű tudományos munkáé, amely vázolja a filozófia történetét az ókortól napjainkig,

elemzi a materializmus és az idealizmus keletkezését, ezen alapvető filozófiai irányzatok fejlődését és harcát, az alapvető gondolkodási módszerek megszületését és fejlődését, és gazdag történelmi és tényanyag alapján jut el ahhoz a következtetéshez, hogy a marxista filozófia fejlődésének lenini szakasza a jelenkor számára a legjobb kifejezése és általánosítása mindazoknak az eredményeknek, amelyeket az emberiség filozófiai gondolkodása létrehozott. Legalábbis ez az a feladat, melyet mi, ennek a kiadásnak a szerkesztői és szerzői magunk elé tűzünk. Hogy hogyan sikerült megvalósítanunk — annak megítélését az olvasókra kell bíznunk. Az egyetemes filozófiatörténet kiadása nemcsak hazánkban, hanem külföldön is jelentős visszhangra talált: már 13 országban kiadják. Ezt a munkát csak a tudósok közös erőfeszítése vihette sikerre. nemcsak országunk, hanem a szocialista országok tudósainak, valamint a kapitalista országok sok kiváló tudósának erőfeszítése is.

A filozófiai problémák kidolgozásának állapota nagymértékben függ a filozófus kutató-káderek elméleti felkészültségének színvonalától. Az utóbbi években ez a színvonal jelentősen emelkedett. A Szovjetunióban jelenleg több mint kétezer fiozófus kandidátus van, és a filozófiai tudományoknak több mint 80 professzora és doktora. A szovjet filozófiát jelenleg a sokoldalúan képzett tudósok szilárd csapata képviseli, amely sikeresen tudja megoldani azokat a feladatokat, amelyeket a társadalom fejlődése, a tudományok haladása tűz a filozófia elé. Pedig ezek a feladatok, amelyeket mély tudományos előrelátással fogalmazott meg az SZKP programja, rendkívül bonyolultak és felelősségteljesek.

*

Az új programban ragyogóan kifejezésre jut a kommunista párt alkotó munkája a forradalmi elmélet területén, amelynek terjedelme és jelentősége az utóbbi években jelentősen növekedett. A párt kidolgozta a legfontosabb elméleti kérdéseket: a szocializmusból a kommunizmusba való átnövés törvényszerűségeit, a kommunizmus anyagi-műszaki bázisa megteremtése útjainak, a kommunista társadalmi viszonyok kialakításának és az új ember nevelésének kérdéseit, a szocialista állam és kommunista önigazgatásba való átnövésének kérdését, a jelenkor jellegének, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet különböző formáinak kérdését, a szocialista országok kommunizmusba való többé-kevésbé egyidejű átlépéséről szóló tételt, az új világháború elhárításának lehetőségéről szóló tételt és más kérdéseket. Ezenkívül azok a hatalmas társadalmi-gazdasági átalakulások, melyeket a párt az utóbbi években végrehajtott — mint az ipar és az építkezés irányításának átépítése, a gép- és traktorállomások átszervezése és a kolhozrendszer további megerősítése, a népgazdasági tervezés tökéletesítése, a népoktatás rendszerének fejlesztése — forradalmi lépéseket jelentenek a szovjet társadalom életében, egyúttal azonban gazdagítják a marxista-leninista elméletet is.

„A szocializmus és a kommunizmus építésének folyamata — emeli ki Hruscsov elvtárs — egyszersmind a marxista-leninista elmélet gazdagításának folyamata is a sokmilliós tömegek gyakorlati tapasztalatainak alapján." A kommunizmus építésében hazánkban elért gyakorlati sikerek, amelyeket alkotó módon megvilágít, általánosít és megalapoz az elmélet, egyúttal a marxista-leninista elmélet gazdagítása terén elért sikerek is.

A marxista-leninista elmélet fejlődésének legfontosabb sajátossága az új periódusban az, hogy a párt egyre szélesebb méretekben általánosítja a

kommunizmust építő milliók közvetlen gyakorlatát. A forradalmi elmélet fejlesztése az egész párt ügyévé lett. A marxista-leninista elmélet mai fejlődési szakaszának ez a vonása különös világossággal mutatkozott meg az SZKP új programjának megalkotásában, amely a kommunizmus hazánkban való felépítésének filozófiai, gazdasági és politikai megalapozása, s a marxizmus valamennyi alkotórészét gazdagítja.

Az SZKP, a tudományos kommunizmus pártja feltárja a gazdaság, a korszerű termelés, a technikai haladás, a tudomány sikereinek a kommunizmus építésében betöltött döntő szerepét. A kommunista társadalomban lesz a legfejlettebb a tudomány és a technika, a legfejlettebb és a legszervezettebb a termelés, itt lesznek a legtökéletesebbek a gépek.

A Szovjetunió legfontosabb gazdasági feladata az elkövetkezendő húsz évben a kommunizmus anyagi-technikai bázisának a létrehozása. A programban kifejtett formában megtalálható a kommunizmus anyagi-műszaki bázisa alapvető jegyeinek a jellemzése. Az új ebben az, hogy itt, a marxista irodalomban először, meg vannak határozva a kommunizmus anyagi-műszaki bázisának konkrét vonásai, a termelő erők és a termelési viszonyok fejlődésének az a konkrét szintje, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy a Szovjetunióban felépüljenek a kommunista társadalom alapjai.

Ennek a hatalmas feladatnak a leghaladóbb módszerekkel való — más módszerekkel meg sem valósítható — teljesítése törvényszerű kapcsolatban áll a szocialista társadalom valamennyi oldalának — a termelő erőknek és a termelési viszonyoknak, a társadalom politikai szerkezetének, a kultúrának és a tudománynak, az életformának, a szabadidő megszervezésének stb. — fokozatos átalakításával és tökéletesítésével.

A kommunizmus anyagi-műszaki bázisának létrehozása döntő láncszem a szocialista társadalom szociális, gazdasági, politikai és kultúrális átalakulásainak láncolatában, amelyeket az ország fejlődésének belső és külső feltételei egyaránt meghatároznak.

A kommunizmus anyagi-műszaki bázisának felépítése nemcsak azért főfeladata a szovjetország belső fejlődésének, mert a kommunizmus elképzelhetetlen új technika, tökéletes gépek és a világon a legmagasabb szintű munkatermelékenység nélkül, hanem azért is, mert az új termelőerők nélkül elképzelhetetlen a fennálló termelési viszonyok tökéletesítése, kommunista termelési viszonyokká való átalakítása. A program, minthogy a dialektikus és történelmi materializmusból indul ki, azt állítja, hogy a politikai élet további demokratizálása, a társadalmi szervezetek szerepének megnövekedése a társadalom ügyeinek irányításában, a szocialista államiság átnövése kommunista önigazgatásába, a kommunista társadalom emberének kialakulása és más mélyreható társadalmi átalakulások csak a kommunizmus anyagi-műszaki bázisa létrehozásának folyamatában és e folyamat eredményeképpen lehetségesek. Ennek a törvényszerűségnek a program által történt megalapozása a történelmi materializmus alapvető elveinek további fejlesztését és konkretizálását jelenti.

Az SZKP programjában kitűnő megfogalmazást kapott a társadalmi haladás fogalmának továbbfejlődése is. Lenin a maga idején megjegyezte, hogy Marx csupán egyetlenegy társadalmi-gazdasági alakulatról, a tőkés társadalomról beszél, „. . .csakis annak az alakulatnak a fejlődési törvényét mutatta. . .” meg. [1]

[1] Lenin: Kik azok a „népbarátok”? Művei 1. köt. 133. o.

Az SZKP programja egy olyan újtipusú társadalmi haladás elemzését nyújtja, mely a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után kezdődött, s amelynek jellemző vonásai teljességükben most, a kommunizmus építésének korszakában bontakoznak ki. A kommunista társadalmi haladás az egész társadalom egyenletes, szakadatlan és tervszerű mozgása egy tökéletesebb és igazságosabb társadalmi rend felé, amely a néptömegek titáni alkotó tevékenységének eredményeképpen valósul meg. Ez az emberiség legnagyszerűbb eszméinek megvalósulása, a társadalmi munka termelőerőinek mennyiségi és minőségi megnövekedése, a civilizáció anyagi és szellemi vívmányainak a megsokszorozódása. A kommunista haladás nem valósulhat meg anélkül, hogy ne folytatnánk széleskörű eszmei harcot az imperializmus és a militarizmus reakciós erői ellen, amelyek veszélyeztetik magának a civilizációnak a létét és arra törekszenek, hogy az emberiséget a termonukleáris háború pusztító örvényébe taszítsák.

A kommunizmus a társadalmi haladás legfőbb gyorsítója. Még azok a burzsoá szociológusok is, akik bizonyos értelemben elismerik a társadalmi haladás fogalmát, azt mondják; „Nem tudjuk hová megyünk, de úton vagyunk." A marxisták-leninisták viszont, akik fel vannak fegyverezve a tudományos kommunizmus elméletével, az SZKP programjával, tudják, hogy hová mennek, tudják, hogy hogyan menjenek, és most már azt is tudják, mennyi időre van szükség ahhoz, hogy felépüljenek a kommunista társadalom alapjai a Szovjetunióban.

Minden gyakorlati feladat, melyet a párt a nép elé állít, egyben az elméleti kutatás feladata is. „Erőteljesen kell fejleszteni a kutatómunkát — írja az SZKP programja — a társadalmi fejlődés irányításának tudományos alapjául szolgáló *társadalomtudományok* terén. E tekintetben a legfontosabb a kommunista építés gyakorlatának a tanulmányozása és elméleti általánosítása, a szocializmus gazdasági, politikai és kultúrális fejlődésére és a szocializmusnak kommunizmussá fejlődésére vonatkozó fő törvényszerűségek tanulmányozása, a kommunista nevelés problémáinak kidolgozása."[2]

A marxista-leninista filozófia szerint — amelyet az SZKP programja a marxizmus-leninizmus klasszikusaival teljesen megegyezően úgy jellemez, mint „a természet, a társadalom, az emberi gondokodás fejlődésének legáltalánosabb törvényeit magában foglaló tudományt"[3] — az aktivitás, a hatásosság, a gyakorlati beállítottság követelése abban fejeződik ki, hogy az alapvető kutatási irányokat az ismeretek konkrét területeinek módszertani megalapozásával kell összekapcsolni, tisztázni kell a kérdések megoldásának módszertani oldalát, az általános problémák elemzésétől konkrét módszertani útmutatásokig kell eljutni. Ezzel kapcsolatban meg kell állnunk a konkrét szociológiai kutatások kérdésénél.

Az utóbbi években filozófiai tudományunkon belül jelentős mértékben kiszélesedtek a konkrét szociológiai kutatások. Elkészültek munkák a szovjet munkásosztály kulturális-műszaki színvonalának emelkedéséről, a társadalmi és a személyi problémáiról; széles körben tanulmányozzák a munka formáit és az életmódot Moszkva, Gorkij, Voronyezs, Szverdlovszk és más városok üzemeiben, továbbá a szocialista államiságról a kommunista önigazgatásra

[2] Az SZKP programja. A kommunizmus építőinek kongresszusa. Kossuth, 1961. 469. o.

[3] U. o. 470. o.

való átmenet problémáját stb. Ez jellemző jelenség, és arról tanuskodik, hogy megerősödött a történelmi materializmus problémáival foglalkozó kutatók kapcsolata az élettel, a kommunista építés gyakorlatával. Nem véletlen, hogy a szovjet filozófusok most ilyen komoly figyelmet szentelnek a konkrét szociológiai problémáknak. A kommunista építés gyakorlata által felvetett konkrét kérdésekre nem kaphatunk feleletet akkor, ha ezeket általános igazságokból deduktív úton akarjuk levezetni. Ehhez a gyakorlatban bekövetkező átalakulások konkrét elemzésére van szükség.

A konkrét szociológiai kutatások fejlődése egy sor módszertani kérdést vet fel, amelyek sokoldalú elemzést kívánnak. Csak néhányat sorolunk fel közülük: a történelmi materializmus és a konkrét szociológiai kutatások, a konkrét szociológiai kutatások módszertana és metodikája, az általános és a specifikus társadalmi törvények viszonya, a szubjektív és az objektív viszonya a konkrét szociológiai kutatásokban.

A „konkrét szociológiai kutatások" terminuson a történelmi materializmusnak a mai társadalmi élet különböző oldalaira és elemeire vonatkozó kutatások terén történő alkalmazását értjük. Magától értetődik, hogy a történelmi materializmus alkalmazása a jelenkor jelenségeinek kutatására egyáltalában nem a filozófusok privilégiuma; ez valamennyi társadalomtudomány művelőinek feladata: a közgazdászoké is, a statisztikusoké is, a jogtudósoké is stb. Fel kell tárnunk a társadalmi élet különböző oldalaira vonatkozó kutatások filozófiai megközelítésének specifikumát a többi oldalakkal kapcsolatban, fel kell tárnunk a társadalmi jelenségek általános és specifikus törvényszerűségeit, alkalmaznunk kell a történelmi materializmus valamennyi kategóriáját a jelenségek adott körére.

A kutatások konkrétságának marxista-leninista értelmezése és a földhözragadt empirizmus a valóság tanulmányozásának két ellentétes módszere. Az empirizmus, amely a mai burzsoá szociológia egyik jellemző vonása, olyan gondolkodásmód, amely nem képes arra, de nem is tűzi ki célul, hogy a tények leírása és a közöttük fennálló külsődleges kapcsolatok megállapítása fölé emelkedjék. Az egész úgynevezett burzsoá mikroszociológia az ilyen földhözragadt empirizmus példája. A szociológiai kutatások konkrétsága, a mi felfogásunk szerint, nem egyszerűen az empirikus adatok leírását jelenti, legyenek azok akár fényképfelvétel-szerűen pontosak. A tudomány a példák tömegét szolgáltatja arra vonatkozóan, hogy a földhözragadt empirizmus gyakran ellentétébe — metafizikába és tartalmatlan skolasztikába — csap át. A társadalomtudományok feladata nem csak és nem is elsősorban az empirikus adatok leírása, mint inkább az adatok általánosítása, a fejlődés logikájának, törvényszerűségeinek a feltárása. A tudomány fő feladata, Lenin szerint, hogy a gazdasági fejlődésnek (a társadalmi fejlődésnek) objektív logikáját általános és fő vonásaiban átfogja.[4]

A tényektől az általánosításhoz csak úgy juthatunk el, ha a tényeket világosan kifejezett kutatási program szerint választjuk ki, azok tulajdonképpen csak ezáltal válnak a tudományos kutatás objektumává. Ha a kutatás programjának alapját nem tudományos elmélet képezi, akkor a tények semmilyen mennyisége sem mentheti meg a kutatót az empirizmustól és a szubjektivizmustól, a metafizikától és a skolasztikától. „Példákat" — mutatott rá Lenin — semmi fáradságba sem kerül általánosságban felhozni, de ennek nincs is

[4] Lenin: Materializmus és empiriokriticizmus. Művei 14. köt. 338. old.

semmi jelentősége, vagy tisztán negatív jelentősége van, mert minden az egyes esetek történelmi, konkrét körülményein fordul meg. A tények, ha *egészükben, összefüggésükben* nézzük azokat, nemcsak ‚makacs', de kétségtelenül bizonyító erejű dolgok is. A tények, ha kiragadjuk őket az egészből, összefüggésükből, ha töredékesek és önkényesek, nem tekinthetők többnek, mint puszta játéknak vagy még annál is rosszabbnak."[5]

A valóságban a tények nem léteznek elszigeltelten. A tényeknek meghatározott objektív logikájuk van, amelyet általános törvények határoznak meg. Egy tény tudományos magyarázata nem egyszerűen a tény leírása, hanem helyének feltárása ezen az objektív kapcsolaton belül. Ezt pedig nem tehetjük meg anélkül, hogy ne lennénk felfegyverezve tudományos elmélettel, amely lehetővé teszi számunkra, hogy megkülönböztessük a tipikusat a nem tipikustól, az alapvetőt a mellékestől, a véletlent a szükségszerűtől stb. Ilyen általános tudományos elmélet a történelmi materializmus. Ebben az összefüggésben merül fel a konkrét szociológiai kutatások metodikájának kérdése is. Hangsúlyoznunk kell, hogy a kutatások metodikája nincs elszigetelve az általános módszertantól. Éppen ez a tudományos módszertan teszi lehetővé azt is, hogy helyesen értékeljük és határozzuk meg bizonyos konkrét módszerek (pl. statisztika, interjú, ankét stb.) alkalmazásának határait a társadalmi kutatások területén. A konkrét szociológiai kutatások nagymértékű megelevenedése, e kutatások tudományos metodikájának a kidolgozása, a pártosság lenini elvének szem előtt tartása a kutatások során azt mutatják, hogy elméleti munkánk közelebb került a kommunista építés gyakorlatához, továbbá, hogy gyümölcsözően gazdagodott az elméleti munka annak következtében, hogy leküzdöttük a dogmatizmust, a sematizmust és a rutint, amelyek az elmúlt korszakban akadályozták az elméleti gondolat fejlődését. A konkrét társadalmi kutatások kibontakozása a történelmi materializmus módszerének alapján egyáltalában nem teszi feleslegessé, sőt feltételezi a történelmi materializmus kategóriáinak további elméleti kidolgozását, a materialista történelemfelfogás általános kérdéseinek kidolgozását.

*

További elméleti munkánk legfontosabb feladata azoknak a specifikus formáknak a mélyreható feltárása, amelyek között társadalmunkban a legáltalánosabb dialektikus törvények és kategóriák hatnak és megnyilvánulnak. Mint ismeretes, a burzsoá országokban az utóbbi években számos olyan „munka" jelent meg (Wetter, Bochenski, Calvez, Merleau-Ponty), amelyekben azt állítják, hogy a szocializmus és a kommunizmus fejlődése teljesen „ellentmond" a dialektikának, a „dialektika halálát" jelenti. Meg kell jegyeznünk, hogy még az EAK-ban is megjelent egy „Kommunizmus ma és holnap" című könyv (egyetemi tanárok csoportja írta), amelyben a kommunizmust ugyanilyen álláspontról bírálták. Az antikommunizmus ezen bajnokainak a logikája a következő: vagy el kell ismernünk, hogy valamennyi társadalmi-gazdasági alakulat, közöttük a szocializmus fejlődésének is egyetlen mozgató ereje az antagonisztikus ellentmondások, vagy le kell mondanunk a dialektikáról. Nyilvánvaló ezeknek a meggondolásoknak a tarthatatlansága. Ezek a „buzgó burzsoá dialektikusok" meghamisítják a dialektikus materializmust, azonosítják általában az ellentmondást az antagonisztikus ellentmondással, a meny-

[5] Lenin: Statisztika és szociológia. Művei 23. köt. 295. old.

nyiségnek a minőségbe való átmenetét az erőszakos forradalommal stb. Magától értetődik, hogy a dialektika törvényei, a lét és a tudat fejlődésének, minden társadalom fejlődésének legáltalánosabb törvényei a szocializmusról a kommunizmusra való átmenet időszakában is hatnak. A kommunista társadalmi-gazdasági alakulat gyökeres, minőségi különbsége minden megelőző antagonisztikus társadalmi-gazdasági alakulattól azonban kifejezésre kell hogy jusson abban, hogy az új körülmények között ezeknek a törvényeknek a hatása mély sajátszerűségekkel rendelkezik.

A dialektikus törvények hatásának specifikuma a szocializmus és a kommunizmus körülményei között különös élességgel domborodik ki a kommunista fejlődés belső forrásainak és mozgatóerőinek elemzésénél. Ellentétben minden megelőző, antagonisztikus társadalmi-gazdasági alakulattal — melyeknek fejlődése úgy ment végbe, hogy belső ellentmondásaik állandóan erősödtek és élesedtek egészen addig, míg társadalmi-gazdasági viszonyai forradalmi úton fel nem bomlottak, hogy újak váltsák fel őket —, a kommunista társadalmi-gazdasági alakulat úgy fejlődik, hogy növekszik és erősödik a belső egység, a kölcsönös megfelelés a társadalom anyagi és szellemi életének összes szférái között.

A szocialista társadalomban nem-antagonisztikus ellentmondások hatnak, amelyek békés úton oldódnak meg. A szocializmus körülményei között a társadalom életében új jelenségek, új folyamatok alakulnak ki. Így például a dialektikus ellentétek, ellentmondások különbségekké válnak, a különbségek egységbe folynak össze. A szocialista társadalom fejlődésének folyamatában a legmélyebb minőségi változások valósulnak meg — forradalmi intézkedések történnek a társadalmi viszonyok átalakítására. De annak következtében, hogy a társadalomból hiányoznak az antagonisztikus társadalmi erők, és megvalósult a nép megbonthatatlan társadalmi- politikai és eszmei egysége, ezek a minőségi átalakulások, forradalmi ugrások a termelési viszonyok tökéletesítésének útján valósulnak meg, ami megfelel a termelőerők fejlődésének; a politikai viszonyok az alap változásának megfelelően tökéletesednek stb. A szocializmus és a kommunizmus körülményei között hasonló sajátosságok jellemzik a dialektika összes többi törvényének hatását is, az új és a régi harcát, a lehetőség és a valóság viszonyát stb., stb. Ilyen módon beszélhetünk a dialektikus fejlődés specifikumáról a szocializmus és a kommunizmus körülményei között, a dialektika törvényeinek és kategóriáinak további gazdagodásáról az újtípusú társadalmi fejlődés tapasztalatainak alapján. Mindez arról tanuskodik, hogy az antikommunisták rágalmazó koholmányai teljesen tudománytalanok.

Lenin elméleti örökségére és eszméinek az SZKP és valamennyi baráti párt gyakorlati és elméleti tevékenysége során történő alkotó továbbfejlesztésére támaszkodva elemeznünk kell a nem-antagonisztikus ellentétek természetét, az új és a régi harcának sajátosságait az új körülmények között stb. Ennél az elemzésnél abból kell kiindulnunk, hogy a kommunizmusban, a dialektika alaptörvényének teljesen megfelelően, a dialektikus ellentmondás az előrehaladás belső impulzusa, a fejlődés forrása marad. A dialektika alaptörvénye specifikus hatásának feltárása és mély elemzése az épülő kommunizmus körülményei között azt jelenti, hogy a társadalomtudományokkal foglalkozók kezébe komoly módszertani fegyvert adunk korunk alapvető feladatainak kutatásához, egy a burzsoá filozófia, az antikommunizmus ellen fordítható harci eszközt.

Az SZKP új programja a társadalmi élet valamennyi oldalának mélyreható tanulmányozásán alapuló jellemzését tartalmazza azoknak az alapvető, gyökeres gazdasági, társadalmi, politikai, tudományos és kulturális átalakulásoknak, amelyek a szocializmusról a kommunizmusra való átmenetet, ugrást képezik. A program egyik legfontosabb módszertani tétele az, hogy rámutat ezen ugrás megvalósulásának fokozatos jellegére. Mélyen át kell gondolnunk ezt a fontos elméleti következtetést, és részletesen tanulmányoznunk kell mind a szocializmusról a kommunizmusra való ugrás egészének dinamikáját és struktúráját, mind pedig a társadalmi élet különböző területein lejátszódó részleges ugrások lefolyásának jellegét, amelyek előkészítik az általános ugrást, s melyeknek összessége az általános ugrást alkotja. Világos, hogy ennek a problémának is rendkívül nagy módszertani jelentősége van, és egy sor tudomány közös erőfeszítésével, mint komplex feladatot kell megoldanunk.

Az új feladatok fényében igen aktuálissá vált a materialista dialektika egy sor más kategóriájának elemzése is. Nagyon nagy jelentősége van például az olyan kategóriák elemzésének, mint a lehetőség és a valóság. Ennek az elemzésnek a segítségével kidolgozhatunk olyan módszertani elveket, amelyek lehetővé teszik a fejlődésben rejlő belső lehetőségeknek és a megvalósításuk módszereinek feltárását. A kommunista társadalmi viszonyok kialakulásának folyamata lehetővé teszi, hogy új aspektusait tárjuk fel olyan kategóriáknak is, mint a szabadság és a szükségszerűség, a szükségszerűség és a véletlen stb.

A marxizmus-leninizmus egyik legnagyszerűbb vívmánya a társadalmi viszonyok tanulmányozásának területén annak a körülménynek a magyarázata volt, hogy a társadalom szervesen összefüggő, egységes egészet alkot, mely saját objektív törvényei szerint fejlődik. A kommunista társadalom ennek az egységnek a legmagasabb típusa. Egyetlen — más társadalmi-gazdasági alapon felépülő — társadalomban sem nyilvánul meg ilyen világosan, hogy az egyes elemek, kapcsolatok, oldalak változása milyen szoros kapcsolatban áll az egész általános struktúrájával. Ez a sajátosság már most is megnyilvánul, amikor népünk éppen csak hogy hozzáfog a kommunista építés programjának megvalósításához. A továbbiakban ez a tendencia erősödni fog. Mindez égetően sürgőssé teszi azt a feladatot, hogy új módon vessük fel a társadalom valamennyi oldala egész-jellegének, egységének belső megfelelésének és a társadalom kommunizmus felé való fejlődése egymás után következő szakaszainak problémáját. Ez a probléma szorosan kapcsolódik a szocialista világrendszer belső kapcsolatainak és törvényeinek a kutatásához. A társadalmi viszonyok szerves egységének eszméje az egyik legfontosabb probléma azon társadalmi és szociológiai problémák közül, amelyeket a továbbiakban ki kell dolgoznunk.

*

Abban a társadalomban, mely tudatos ellenőrzésnek vetette alá a társadalmi fejlődés objektív törvényeinek hatását, erőteljesen megnövekszik a szubjektív tényező szerepe. A társadalmi tudat, a történelmet alkotó széles néptömegek tudata a társadalmi haladás egyik döntő tényezőjévé válik. A kommunizmus építése a nép kezének, energiájának, értelmének ügye. Minél magasabb szintet ér el a társadalom tagjainak tudatossága, annál teljesebben és szélesebben bontakozik ki alkotó aktivitásuk a kommunizmus anyagi-műszaki bázisának megteremtésében, a munka kommunista formáinak

és az emberek közötti új kapcsolatoknak a fejlesztésében, és, következtetésképpen, annál gyorsabban és sikeresebben oldhatók meg a kommunista építés feladatai. „A dolgozók kommunista tudatosságának fokozódása elősegíti a munkások, a kolhozparasztok és az értelmiség további eszmei, politikai összeforrását, fokozatos összeolvadásukat a kommunista társadalom dolgozóinak egységes közösségében"[6] — mondja az SZKP programja.

Az SZKP programja, mikor a tudományos világnézet kialakítását, a munkában való nevelést, a kommunista erkölcs, a proletár internacionalizmus és a szovjet hazafiság megerősítését, az emberi személyiség sokoldalú és harmonikus fejlődését mint tartalmában egységes folyamatot vizsgálja, feltárja e folyamat sokoldalúságát és az emberekre való eszmei hatás eszközeinek sokféleségét. A párt egész eszmei-nevelő tevékenységének középpontjában a munkában való nevelés és a kommunizmus építője erkölcsi kódexének, az új társadalom etikai normáinak, erkölcsi parancsolatainak az életbe való átültetése áll.

A szubjektív tényező jelentőségének, a tömegek kommunista nevelése szerepének és jelentőségének növekedésével, a személyiség sokoldalú fejlődésével kapcsolatban most igen nagy jelentőségre tett szert az emberi tevékenység szellemi oldalának elméleti kutatása. Filozófiai kádereink eddig elméleti munkáikban sokoldaúan fejlesztették azt a marxista tételt, hogy a társadalmi lét határozza meg a társadalmi tudatot. Ez szükséges volt abban a harcban, amelyet a társadalomtudományokban az idealizmus különböző megjelenési formái ellen kellett folytatnunk. És az idealista áramlatokkal folytatott harcban a marxista filozófiának ezt az alapvető tételét előtérbe is kell helyeznünk. Jelenleg azonban azt a fontos feladatot kell végrehajtanunk, hogy sokoldalúan tanulmányozzuk az emberek társadalmi és egyéni tudatát, az emberi szellem világát, a társadalmi tudat visszahatását a társadalmi létre.

Az egyik legelterjedtebb „érv", amelyet a mai burzsoá filozófia nagymértékben felhasznál a marxista filozófia elleni harcában, az az állítás, hogy a marxista filozófia, amikor első helyre a társadalmat, a kollektívát állítja, állítólag megfeledkezik a konkrét emberről, az élő emberi személyiségről, sorsáról, értelméről, jogairól, érzelmeiről, hangulatairól stb. A fentemlített kiagyalások cáfolatát nemcsak a marxizmus—leninizmus klasszikusai e kérdésnek szentelt munkái képezik, hanem az SZKP új programja is, jelszavával: „Az ember nevében, az ember javára."

El kell ismernünk, hogy az ember szellemi tevékenységét, belső világát, ennek a világnak a konfliktusait és ellentmondásait, ennek a problémának pszichológiai, ismeretelméleti, logikai és társadalmi aspektusait nem vizsgáltuk meg kielégítően filozófiai irodalmunkban. Éppen ez a körülmény ad lehetőséget a különböző burzsoá iskolák — különösen az exisztencializmus, az intuitivizmus és a neotomizmus — számára, hogy e problémák monopolizálásanak igényével lépjenek fel.

A mai helyzet a maga egészében megköveteli a személyiség szellemi világának sokoldalú és mélyreható vizsgálatát a marxizmus álláspontjáról. Ez a tudományos elemzés felel meg a tömegek kommunista nevelésének gyakorlata által felvetett égető kérdésekre, és egyúttal megsemmisítő cáfolata a burzsoá személyiség-koncepcióknak is.

*

[6] Az SZKP programja. Id. kiad. 459. o.

Nagyszabású új elméleti feladatok állnak most a marxista—leninista filozófiai gondolatok előtt az ismeretelmélet problémáinak, a dialektika kategóriáinak, a modern természettudományok hatalmas eredményeinek filozófiai általánosítása terén. A XXII. kongresszus, a mai kor a kommunizmus anyagi-műszaki bázisának létrehozását mint a legfontosabb gazdasági feladatot határozza meg, rámutat a modern tudományok döntő jelentőségére ebben a folyamatban, a természettudományok alapvető elméleti ágainak vezető szerepére az alkalmazott technikai ismeretek fejlesztésében. „A tudomány alkalmazása — mondja az SZKP programja — a társadalmi termelőerők hatalmas növekedésének döntő tényezőjévé válik."[7]

A marxista—leninista filozófia a tudományok egész komplexumának elválaszthatatlan, szerves része, és feladatait ezen a szerves kapcsolaton belül kell megvizsgálnunk. A tudományok haladása mind nyilvánvalóbbá teszi azt az igazságot, hogy a „tiszta" filozófia éppenúgy nem teljes értékű, mint a filozófiai kérdések felvetésétől és megoldásától idegenkedő természettudomány. Maga az élet követeli, hogy a dialektikus materializmus problémáinak kidolgozását szorosan összekapcsolják a modern tudományok módszertani megalapozásának feladatával. Ebben a vonatkozásban a filozófusok előtt az alkotó kutatómunka határtalanul széles perspektívája tárul ki.

Mindenek előtt rá kell mutatnunk arra, hogy szükség van a materialista dialektikának mint tudományos módszernek a sokoldalú vizsgálatára, úgy hogy a dialektika törvényeinek és kategóriáinak a megismerési folyamatában betöltött módszertani funkcióit konkréten elemezzük. A dialektikának magába kell foglalnia mindazt az értékeset, ami a tudományok történelmi haladása során a módszertan területén létrejött. Ennek a követelménynek a megvalósulása azt jelenti, hogy állandóan szem előtt tartjuk a tudományok helyzetét s eközben feltárjuk mindazt, ami új a tudományban és a tudományos módszertan területén, összevetve ezeket a problémékat a filozófiai módszer egész tartalmával. Ennek a folyamatnak a során nemcsak ezek a részletkérdések oldódnak meg, hanem tökéletesedik és fejlődik maga a materialista dialektika is, a marxista filozófiai tudomány, a legáltalánosabb tudományos metodológia.

A modern tudományok — elsősorban a természettudományok, a matematikai tudományok, a kibernetika és a műszaki tudományok — fejlődése a mérési elvek, a logikai apparátus és más olyan problémák filozófiai kutatásának feladatát állítja elénk, amelyek a jelenségeknek és a folyamatoknak a közvetlen emberi észleléstől távolabb fekvő megismerésére vonatkoznak. Egyre szélesebb körben alkalmazzák a modern tudományokban a modellezés módszerét. Ennek a módszernek a logikai struktúrája rendkívül bonyolult, a modellezés folyamatában szervesen kapcsolódnak egymáshoz a kutatás legkülönbözőbb logikai és empirikus eljárásai. A modellek alkalmazása a megismerésben az új gnoszeológiai problémák egész sorát veti fel, amelyek megoldásukra várnak. Ki kell dogozni a modellek felépítésének általános kritériumait és elveit, fel kell tárni azokat a szükséges feltételeket, és ki kell alakítani azokat az általános elveket, amelyeknek megfelelően az ismereteket átvihetjük a modellről az objektumra, anélkül hogy a tanulmányozott objektum sajátos meghatározottságait szem elől tévesztenénk; elemeznünk kell a modellezésnek a valóság tanulmányozott területének specifikumától, a kutatás objektumába való behatolás fokától, a elmélet logikai struktúrájának

[7] U. o. 467. o.

fejlettségi fokától és jellegétől függő alapvető típusait. A modellezés módszerének el kell foglalnia az őt jog szerint megillető helyet a tudományos megismerés többi, a marxista ismeretelmélet által tanulmányozott módszereinek sorában.

A megismerés egyes eljárásainak s módszereinek a tanulmányozását szorosan össze kell kapcsolnunk a materialista dialektika alaptörvényei és alapkategóriái gnoszeológiai funkcióinak tisztázásával, továbbá annak tisztázásával, hogy a tanulmányozott objektum sajátosságaitól, az adott tudományban használatos megismerési eszközök egész komplexumának a jellegétől, az elmélet logikai struktúrájától függően a dialektika alaptörvényei és kategóriái milyen specifikus formákban nyilvánulnak meg. Irodalmunkban hosszú időn keresztül lényegében a dialektika kategóriáinak általános leírása volt az uralkodó, a dialektika kategóriáit kiszorították a konkrét tudományos elméletek struktúrájával való kapcsolatukból, amelyeken belül a dialektika kategóriáinak megismerési funkciója megvalósul. Pedig a dialektikus kategóriák funkcionálásanak elemzése a tudományos megismerés folyamatában a tanulmányozásuk legfontosabb aspektusa. Ez az elemzés, nézetünk szerint, lehetővé teszi, hogy új módon közeledjünk a dialektikus materializmus egész ismeretelméletének kidolgozásához, hogy elkerüljük az alapfogalmak meghatározásának sokértelműségét, ami megtalálható volt filozófiai irodalmunkban. Ezzel kapcsolatban emlékeztetnünk kell Lenin alapvető tételére a dialektika, a logika és az ismeretelmélet egységéről, ami a marxizmus—leninizmus filozófiai tanításának lényegében jellemző vonása.

Az SZKP programja, a lenini eszmék szellemében, nagy jelentőséget tulajdonít a természettudományos eredmények filozófiai általánosításának. Ezzel kapcsolatban különös figyelmet kell szentelnünk azon problémák filozófiai elemzésének, amelyek, hogy úgy mondjuk, a természet titkaiba való emberi behatolás előterében állnak. Ilyen problémák, a többi között, az atommagon belüli erők természetének és az atommag szerkezetének problémái, a különböző nukleáris reakciók lefolyásának törvényszerűségei. Éppen a kutatásoknak ezen a területén vált nagy jelentőségűvé a metodológiai kérdések tanulmányozása, különösen azoké, amelyek az„elemi részecskék" elméletének felépítésével kapcsolatosak. Ezek közül a következők a leglényegesebbek: az „elemi részecskék" kölcsönös kapcsolatai és kölcsönös egymásba alakulásuk, az oksági kölcsönhatás formái a mikrovilágban, a tér, az idő és a mozgó anyag kapcsolata, a folyamatosság és a megszakítottság egysége a mikrovilágban, a kvantummechanika törvényszerűségeinek statisztikus jellege, a dinamikus és a statisztikus törvényszerűségek összefüggése, a mező és az anyagi test mint az anyag különböző fizikai formái és ezek kapcsolata, az objektív és a szubjektív viszonya a mikrovilág jelenségeinek tanulmányozásánál.

A biológia területén aktuális probléma az átöröklés természeti irányítottságának problémája, ezzel kapcsolatban pedig az élő szervezet organizációjának, az életjelenségek meghatározó lényegének a megismerése. El kell mélyítenünk ismereteinket az organizmus és a környezet kölcsönös kapcsolatáról, a fizikai és kémiai jelenségek helyéről és szerepéről az organizmusban. A biológiai tudományok eredményei szükségszerűvé teszik az élet keletkezésére és lényegére vonatkozó problémák filozófiai kidogozását.

A fiziológia sikereivel kapcsolatban széles perspektívák tárulnak fel a pszichológiai jelenségek további tanulmányozása előtt. Különösen nagy filo-

zófiai jelentősége van a magasabb idegtevékenységről szóló tanításnak, amely a modern természettudományok egyik legjelentősebb eredménye.

Mindezeknek a kérdéseknek a megoldása a legszorosabb kapcsolatban van az olyan filozófiai problémák kidolgozásával, mint a fejlődés dialektikus koncepciója a biológiában, a materializmus és az idealizmus harca a modern biológiában, az organizmus és a környezet kölcsönös kapcsolata, a belső és külső tényezők összefüggése a szerves evolúció folyamatában, a változékonyság és az öröklődés a maguk kölcsönös kapcsolatában, okság és célszerűség az élő természetben, az egész-jelleg problémája, a fiziológiai és a pszichológiai összefüggése, a magasabb idegtevékenységről, az evolúcióról, a pszichikumról szóló elméletek filozófiai kérdései.

Sokoldalú elemzést követelnek a kibernetika által felvetett filozófiai problémák is. Különös jelentőségre tesz szert ezzel kapcsolatban a gondolkodás folyamatának elemzése, az élő organizmust irányító folyamatok elemzése és modellezése. Nagymértékben hozzájárulhatnak ezeknek a problémáknak a kidolgozásához a filozófiai tudományok, különösen a logika éa az ismeretelmélet. A kibernetika további gyümölcsöző fejlődése szempontjából rendkívül fontos a matematikai logika kérdéseinek és általában a logikai kutatásoknak, e problémák dialektikus materialista értelmezésének a kidolgozása.

Az elmondottak arról tanúskodnak, hogy a marxista filozófusok előtt jelenleg új, nagy problémák állnak a dialektika és a dialektikus materialista ismeretelmélet kategóriáinak további alkotó kidolgozása terén: olyan feladatok, amelyek komoly természettudományos ismereteket, mély filozófiai általánosításokat és következtetéseket feltételeznek. Ez széles perspektívákat tár fel a filozófiai tudomány előtt, és az adott területen elmélyült munkát követel a tudományos káderektől.

*

Az SZKP programja mint korunk legfontosabb feladatát emeli ki, hogy szélesen kibontakozó harcot folytassunk a burzsoá ideológia, az antikommunizmus ellen, hogy leleplezzük és élesen bíráljuk a reformizmust, a revizionizmust és a dogmatizmus minden fajtáját és megnyilvánulási formáját.

Az antikommunizmus korunkban az imperializmus fő eszmei fegyvere a korunk haladó erői ellen folytatott harcában, az egész burzsoá ideológia legfontosabb jellemvonása. Az utóbbi években az antikommunisták nagymértékben aktivizálódtak a tudomány, a haladás, az értelem, a „prométheusi eretnekség "elleni harcukban. A közelmúltban, 1961. novemberében Rómában egy reakciós nemzetközi antikommunista konferenciát tartottak, amelyen 51 ország több mint 500 „képviselője" vett részt. A francia jobboldali szocialista Arthur Compte kiadta a jelszót: „Vissza kell verni a kommunista támadást minden kontinensen." A jezsuita Floridi a „vallással szemben viselt kommunista háború" elleni határozott harc folytatását követelte. Susanne Labin reakciós újságírónő hisztérikusan követelte, hogy „minden erőt egyesítsünk a kommunizmus ellen folytatott harcra". Igazi boszorkányszombat volt.

Filozófiai folyóiratainknak az a feladatuk, hogy széles fronton és határozottan lépjenek fel az antikommunizmus ellen, annak minden megnyilvánulása ellen a filozófia, szociológia és általában minden társadalomtudomány területén.

Következetesen le kell lepleznünk a reakciós burzsoá filozófiát, amely arra törekszik, hogy megmérgezze a dolgozók tudatát az erejükben és a világos jövő elérésében való hitetlenség mérgével. A mai idealista filozófia kritikájának területén mind a szovjet filozófusok, mind a szocialista tábor országainak filozófusai jelentős sikereket értek el. El kell azonban ismernünk, hogy kritikánk mélysége és hatásossága még sok kívánnivalót hagy maga után. A kritikának gyakran tisztán negatív jellege van, holott majdnem minden idealista koncepció sok, még meg nem oldott kérdésre támaszkodik, amelyek tudományos, marxista álláspontról történő pozitív megoldásukat követelik. Ezeknek a hiányosságoknak a leküzdése csak azon az úton lehetséges, hogy a tudomány idealista meghamisításának következetes kritikáját szervesen összekapcsoljuk a tudomány fejlődése és a gyakorlat által felvetett filozófiai problémák tisztázásával és alkotó megoldásával. Ez még hatásosabbá és célszerűbbé teszi kritikánkat.

A burzsoá ideológia ellen vívott harc egyben a szociáldemokrata opportunizmus határozott leleplezését is megköveteli. Ebben a vonatkozásban filozófiai folyóirataink igen nagy szerepet játszhatnak.

A jobboldali szocialisták, mint ismeretes, korunkban már végleg eltávolodtak a marxizmustól, és ideológiájuk ma már semmiben sem különbözik a burzsoá gondolat többi áramlataitól. A szocialista világrendszer sikerei, a Szovjetúnió óriási mértékű előrehaladása, az SZKP programja megsemmisítő csapást mérnek a reformista, opportunista ideológiára. A munkásmozgalom opportunista áramlatainak kialakulása óta több mint 60 év telt el. Ez éppen elegendő idő ahhoz, hogy az élet bebizonyíthassa valamely elmélet, bizonyos elméleti nézetek helyességét, hatásosságát. Ezek alatt az évek alatt a szociáldemokrata opportunizmus teljesen leleplezte magát. A jobboldali szociáldemokraták támogatták az első imperialista világháborút. Elősegítették Hitler hatalomrajutását és ezáltal a második világháború kirobbantását. Jelenleg is támogatják a szélsőséges imperialista körök reakciós és agresszív törekvéseit.

Az elmúlt években a jobboldali szocialisták nem egyszer hatalmon voltak Angliában, sokáig hatalmon voltak Svájcban és Norvégiában, hatalmon voltak Belgiumban és Franciaországban, Ausztráliában és Új-Zélandon. Történt-e akár egyetlen lépés is előre a szocializmus irányában ezekben az országokban a szociáldemokraták uralma idején, bekövetkezett-e bármiféle gyökeres változás a burzsoá társadalmi és politikai rend jellegében a szociáldemokraták uralma alatt? Természetesen, nem! Ez ismét csak azt bizonyítja, hogy a szociáldemokraták mennyire belenőttek a kapitalizmus rendszerébe, a kapitalizmus megbízható támaszaivá lettek.

Megtörtént az elméletek és a nézetek történelmi és társadalmi ellenőrzése, és ez az ellenőrzés meggyőzően, szemléletesen, teljes mélységében megmutatta a leninizmus nagy történelmi igazát, igazi nemzetközi jelentőségét, forradalmi hatásosságát, átalakító erejét. Ugyanakkor megmutatta az opportunizmus, a reformizmus eszmei szegénységét, semmisségét, nézeteinek teljes perspektívátlanságát.

Ma már nemcsak azt állíthatjuk teljes felelősséggel, hogy a szociálreformizmus ideológiája teljes csődbe jutott, és a jobboldali szocialisták eszmeileg elkorcsosultak, hanem azt is, hogy a jobboldali szocializmus az emberiség történelmében végképpen megbélyegezte önmagát mint a burzsoá társadalom egyik végső tartaléka, mint a kapitalizmus utolsó védőserege, amely meg-

kísérli visszatartani a tömegeket attól, hogy egy magasabb típusú társadalmi rendet valósítsanak meg, amelynek megvalósítása már teljesen megérett.

Rendkívül nagyjelentőségű a kommunista mozgalomban a revizionizmus és a dogmatizmus ellen folytatott harc. A marxizmus legfontosabb elveinek revíziója ill. „felülvizsgálata", Lenin kifejezése szerint, az „egyik legfőbb, ha ugyan nem a legfőbb megnyilvánulása a proletariátusra gyakorolt burzsoá befolyásnak és a proletárok burzsoá megmételyezésének".[8]

A modern revizionizmus, amely legteljesebben a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének programjában jut kifejezésre, megszépíti az imperializmust, túlértékeli azokat a változásokat, melyek a kapitalizmus gazdaságában és politikájában végbemennek, úgy tekint ezekre a változásokra, mintha megváltoztatnák a kapitalizmus kizsákmányoló és agresszív természetét, fellép a proletárdiktatúra szükségszerűsége ellen a kapitalizmusról a szocializmusra való átmenet időszakában, elkeni azokat a gyökeres ellentmondásokat, amelyek a két világrendszer, a kapitalista és a szocialista világrendszer között fennállnak. A revizionisták tagadják a párt vezető szerepét az új társadalom építésében, tagadják a szocialista állam döntő szerepét a társadalom kommunista elvek szerinti átalakításában.

A dogmatizmus természete szerint, nem kevésbé ellenséges a marxizmus-leninizmus forradalmi szellemével és lényegével szemben. A kommunista és munkáspártok dokumentumai rámutatnak arra, hogy a dogmatizmus és a szektarianizmus is fő veszéllyé válhat valamely párt fejlődésének bizonyos szakaszában. Korunk legfontosabb problémáinak dogmatikus, álforradalmi megközelítése a marxizmus-leninizmus legfontosabb tételeinek revízióját jelenti, a marxizmus szektás, nacionalista vonallal való helyettesítését. A világhelyzetben bekövetkezett döntő változások meg nem értése, az új világháború elkerülhetőségének tagadása, a különböző társadalmi rendszerű államok békés együttélésére irányuló lenini vonal gyakorlati tagadása és más ehhez hasonló momentumok a modern dogmatizmus és kalandorság megkülönböztető vonásai, amelyek az Albán Munkapárt vezetőire jellemzőek. „Nem lehet dogmatizmus ott — írta Lenin — ahol a tan legfőbb és egyetlen kritériuma az, hogy megfeleljen a közgazdasági fejlődés valóságos folyamatának."[9]

Lenin több ízben megjegyezte, hogy ha nem fordítunk figyelmet az élet változó feltételeire „az azt jelenti, hogy a tanításnak a betűjéhez, nem pedig szelleméhez maradunk hívek, hogy emlékezetből ismételgetjük a régi következtetéseket, de nem tudjuk felhasználni a marxista vizsgálati módszereket az új politikai helyzet elemzésére".[10] Így bírálta Lenin a marxizmus dogmatikus elferdítését. Hűek kell, hogy maradjunk ezeknek a mély lenini útmutatásoknak a szelleméhez és lényegéhez.

*

Jelenleg az egész világon grandiózus, egyre növekvő és élesedő ideológiai harc folyik az emberek eszéért, meggyőződéséért, szívéért. Az imperializmus összeomlásának, a szocializmus és a kommunizmus megerősödésének folyamatában eltűnnek a régi szokások, elvek, normák. A jelenkorban rendkívül nagy a marxista-leninista filozófia szerepe. A dialektikus materializmus az egész világ

[8] Lenin: Hamar munka ritkán jó. Művei 20. köt. 327. old.
[9] Lenin: Kik azok a „népbarátok"? Művei 1. köt. 312. old.
[10] Lenin: A nemzeti kérdés programunkban. Művei 6. köt. 476. old.

kommunista pártjainak eszmei fegyvere, a társadalmi fejlődés törvényszerűségei megismerésének tudományos módszere. A jelen történelmi feltételek között alkotóan továbbfejlesztik a dialektikus materializmust az összes marxista-leninista pártok, a nemzetközi kommunista mozgalom kiemelkedő alakjai, a marxista filozófia képviselői a Szovjetunióban és a szocialista tábor többi országaiban, valamint sok kapitalista országban is.

A kiemelkedő tudósok, a tudomány és a kultúra különböző területének képviselői egyre nagyobb szimpátiával fordulnak most a dialektikus materializmus felé az egész világon. A múlt egyetlen filozófiai rendszere sem volt és nem is lehetett ilyen elterjedt, mint a dialektikus materializmus, egyetlen filozófiai rendszernek sem volt ilyen sok követője, mint a dialektikus materializmusnak.

A marxista-leninista filozófiának ezt a győzelmes útját mindenek előtt az magyarázza, hogy a marxista filozófia fejlődésének lenini szakasza az emberiség filozófiájának legfelsőbb foka a jelen történelmi korszakban, és feleletet ad azokra a legfontosabb, legjelentősebb filozófiai problémákra, melyek a társadalmi élet, a tudomány, a technika és a kultúra fejlődése során felmerülnek.

Itt természetesen, nem meríthetjük ki teljesen mindazokat a tudományos problémákat, amelyek most a marxista-leninista filozófia előtt állnak. A legfontosabb, amire fel akartuk hívni a figyelmet: annak a szükségessége, hogy a filozófiai front munkásainak érdeklődése a szocialista tábor valamennyi országában azokra a problémákra összpontosuljon, amelyeket az új társadalmi viszonyok építésének gyakorlata, a viharosan fejlődő modern tudomány követelményei diktálnak. A filozófia sikeres fejlődésének záloga: a szoros kapcsolata a szaktudományok összességével és a gyakorlattal. A filozófia csak ebből a kapcsolatból meríthet friss erőt ahhoz, hogy kimagaslóan alkotó feladatokat oldjon meg, állandóan gazdagítsa tartalmát, eszmei fegyverül szolgáljon a tömegek számára az egész emberiség évszázados álmainak megvalósításáért folytatott harcukban.

XXII СЪЕЗД КПСС И ЗАДАЧИ НАУЧНОЙ РАБОТЫ В ОБЛАСТИ МАРКСИСТСКО-ЛЕНИНСКОЙ ФИЛОСОФИИ

М. В. Митин

В докладе анализируются задачи, стоящие перед работниками в области философии в связи с новой программой КПСС и установлениями XXII съезда. Автор анализирует вредные последствия сталинского культа личности вообще в области идеологии, и частично в области исследовательской работы по философии. Он изучает подробно произведение Сталина «О диалектическом и историческом материализме» и указывает на его теоретические ошибки. В статье указывается и на то, что сталинский культ личности наносил вред марксистско-ленинской философии не только тем, что ошибочные положения Сталина стали догмами марксистско-ленинской философии, а тем, что культ личности препятствовал развертыванию творческой мысли. В докладе дается характеристика подъема работы по философии в период после XX съезда КПСС.

В докладе освещается и вопрос о том, какие задачи стоят перед марксистско-ленинской философией в области исследования общественных проблем, и подчеркивается, что решение общественных проблем должно осуществляться не путем дедукции из общих положений философии, а путем анализа конкретных проблем общества. Весьма новые проблемы выдвигаются перед философией в области исследования конкретных общественных вопросов перехода от социализма к коммунизму. В этом отношении очень важны

конкретно-социологические исследования. Следует развивать дальше разработку законов и категорий диалектики и глубже анализировать умственную деятельность человека, его внутренний мир, конфликты и противоречия этого мира. Новые задачи стоят перед философией в области разработки проблем теории познания и обобщения достижений современного естествознания.

Борьбу с современной буржуазной философией, реформизмом, ревизионизмом и догматизмом следует продолжать по-новому, более последовательно и углубленно.

THE 22ND CONGRESS OF THE CPSU AND THE TASKS OF SCIENTIFIC WORK IN THE FIELD OF MARXIST-LENINIST PHILOSOPHY

M. B. Mitjin

The article is devoted to an analysis of the tasks, set for the workers of the philosophical front by the new party programme and the statements of the 22nd Congress of the CPSU. The author of the article analyses the harmful consequences of Stalin's personal cult on the ideological front in general, and, within this field, particularly in the sphere of philosophical research work. A detailed analysis is made of Stalin's "Dialectical and Historical Materialism", showing its theoretical mistakes. The author of the article points out the fact that Stalin's personal cult did much harm to Marxist-Leninist philosophy not only by causing Stalin's erroneous theses to become philosophical dogmas of Marxism-Leninism but also by making the development of creative thought impossible. The article characterizes the development of philosophical work in the period after the Twentieth Congress of the CPSU.

An analysis is made in the article of the tasks of Marxist-Leninist philosophy in the field of the investigation of social problems, and an emphasis is laid on the point that the solution of social problems must not be deduced from general philosophical theses, but it must be solved on the basis of an analysis of the concrete problems of society. There are entirely new tasks before Marxist philosophy in examining the concrete social problems of the transition from socialism to communism. In this respect, concrete sociological research is of a very great importance. It is necessary to develop the laws and cathegories of dialectics, to analyse, more intensively than before, the mental activity and inner world of man, the conflicts and contradictions of our world. Philosophy is due to develop the problems of epistemology and to generalize the results recently attained by natural sciences.

The fight against contemporary bourgeois philosophy, reformism, revisionism and dogmatism, must be carried on in a new manner, more seriously and with greater consistency.